

MÜHENDİSLER ve ETİK

Dr. Adviye Erbay

Dokuz Eylül Üniv. Fen Edebiyat Fak.

Antikçağ'da Platon, toplumsal ölçekte adaletin, herkesin kendi işini yapması olduğunu söylemişti. Daha sonraki yüzyıllarda, tek-tanrılı büyük dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte çalışma da dini bir renge büründü. Hıristiyanlıkta meslek/iş ya da çalışma dini bir tasarıma içeriyordu. (Max Weber, s.69) Bu da çalışmanın Tanrı tarafından verilmiş bir ödev olduğu şeklindedir.

Antikçağ'da çalışma, köleci toplum düzeni egemen olduğu için, özgür yurttaşlar açısından horgörülen bir şeydi. (Veysel Bozkurt, s.18) Çünkü yalnızca köleler çalışıyordu. Oysa Ortaçağ'da meslek kavramı, gündelik dünyevi işlerin yürütülmesi anlamına gelmektedir. Ve dünyevi mesleklerde, ödevin yerine getirilmesi ahlaki eylemin en yüksek içeriğini oluşturuyordu. Rönesansla birlikte insanın merkeze alınması, çalışmanın başka bir yönden yüceltilmesini getirdi. Buna göre çalışma, dünyayı değiştirip yeniden şekillendiren bir etkinlikti. Sanayinin gelişmesi ve kapitalizmin egemen olmasıyla birlikte işbölümü ve uzmanlaşma arttı ve meslekler çeşitlendi.

Batı'da tıp alanında görülen ilk meslek etiği, bizde Ahilikte kendini göstermiştir. Burada esnaf ve zanaatkarlar dini bir kisve altında örgütlenmekte ve kendilerine göre bir meslek etiği geliştirmektedirler.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru meslek etiklerinde bir artış sözkonusu olmuş; bu, ülkemizde de kendini göstermiştir. Şimdi mesleki örgütlenmeler, kendi meslek etiklerini de geliştirmeye çalışmaktadırlar.

İoanna Kuçuradi'nin de belirttiği gibi, meslek etikleri, "ortak normlarla ilgili empirik arayışların, felsefi etikteki paraleli meta (üst) normlar getirmek girişimleri olarak karşımıza çıkmaktadır". (İoanna Kuçuradi, s.22)

İoanna Kuçuradi'ye göre, insan etkinliklerinin çeşitli

alanlarında karşılaşılan etik sorunlar teklüklerinde tümüyle farklı oldukları halde, meslek etiklerinden söz etmeyi mümkün kılan, onların hepsinin, belli yollar izlenerek geçerli kılınacak ve şu ya da bu mesleğin icrası sırasında kullanılacak ortak norm arayışı içinde olmalarıdır. (Aynı yer, s.23)

"Etik ve Etikler" başlıklı yazısında ise, meslek etiklerinin bugün aradıkları şeyin özel türden normlar olduğunu söylemiştir. Ve bu normlar, bir mesleği icra edenlerin hepsinin ve her yerde kararlarını ve eylemlerini belirlemeleri beklenmektedir. Yani aradıkları normlar, kişilerin sahip oldukları dünya görüşlerinden, kültürlerinden, ideolojilerinden, dinlerinden bağımsız olacaktır. (İoanna Kuçuradi, İMO Dergisi, s.7-8)

Ancak unutulmamalıdır ki, meslek kuruluşları, odalar, birlikler v.s. bilindiği gibi, yalnız mesleki örgütlenmeler değil, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarıdır da. Gülgün Erdoğan Tosun'un da belirttiği gibi, sivil toplum, bireylerin, bireysel ve toplumsal çıkarları, talepleri ve sorunları dile getirmek üzere kurdukları, gönüllü faaliyet kaynaklarından beslenen, devlet iktidarının alanı dışında, ondan özerk örgütlenmelerin alanıdır. Ve bu örgütlenmelerin demokratikleşmeye yardımı, onun ne kadar çoğulcu bir şekilde oluşturulduğuyla ilgilidir. Demokratik sivil toplumun zorunlu koşulu, siyasal, toplumsal ve ekonomik özgürlüklerin varlığıdır. Kısacası, demokrasinin tam anlamıyla kurumsallaştırılabilmesi için her alanda örgütlenme özgürlüğünün ve bunu tamamlayan özgürlüklerin bulunması gerekir. Bu asgari koşulların sağlanabilmesi ise hukuki bir çerçeveye dayanmaktadır. (Gülgün Erdoğan Tosun, s.162)

Hukuki bir çerçevenin yanı sıra, etik bir çerçeve de kazandırmak gerekmektedir. Bu bağlamda, TMMOB-EMO

tarafından geliştirilen meslek ilkeleri incelendiğinde, konunun, genellikle toplumsal ve siyasal boyutta ele alındığı görülmektedir. Bu da bir sivil toplum kuruluşu olmanın bilinciyle yazıldığını göstermektedir. Ülkemizde mühendisler, toplumsal ve siyasal konularda duyarlı olagelmışlerdir. Nitekim bir meslek etiği hazırlanırken de daha çok "temiz toplum" talebi gündeme getirilmiştir. Metinde, ekonomik ve siyasal yapının düzeltilmesi ile ilgili endişeler odak noktasında yer almakta ve yalnızca meslek etikleri yoluyla bir yere varılamayacağı kaygısı taşımaktadır. Fakat meslek etikleri, başlangıcı itibarıyla tıbbı dayansa da, her mesleğin kendine özgü ilkelerinin bulunması önemli bir husustur. Eğer her meslekte uygun ilkeler ortaya konur ve yerleştirilebilirse bunun için de özellikle belirli yaptırımlar sözkonusu olursa- meslek etiklerinden pek çok şey beklemek mümkündür. Üniversitelere konan etik dersleri de konunun çözümü için bir başlangıç olabilir. Bu, tabii ki tek başına yeterli olamaz; zaten genel ahlak eğilimlerinden bağımsız, ondan kopuk meslek etiği geliştirmek de imkansızdır. Sözgelimi, bir kişinin ahlaki yapısından doğal olarak çalışma anlayışı da etkilenir. Ancak bu tip ilkelerin ve yaptırımların bulunması gençlere de yol gösterici olacaktır. Genel bir bozulma yaşansa bile, meslek odalarının ve diğer sivil toplum kuruluşlarının uygulamalarından beklentiler önemlidir. Çünkü sivil toplum kuruluşları, devlet ve toplum arasındaki ilişkide belirli bir ölçüde rol oynamaktadırlar. Bu, inkar edilemez bir olgudur. TMMOB-EMO'nun hazırladığı taslakta, s.62'de verilen örnekle, "toplumsal boyuta ulaşan sorunların bireysel düzeyde çözülmeye çalışılması, bataklığı kurutmak yerine sivri sinekleri tek tek yoketmeye yönelik bir çaba" değil, "herkes kendi evinin önünü temiz tutarsa bütün şehir tertemiz olur" şeklinde bir anlayışla ifade edilebilir.

TMMOB-EMO tarafından 2003 yılında hazırlanan Etik, Ahlak ve Mesleki Davranış İlkeleri-Tartışma Metin Taslağı'nın ikinci bölümünde "etik çerçevede oluşturulan ilke ve kuralların hukuk kurallarından farklı olarak toplumsal

tepkilerle oluştuğu, bunun da üretim ve üleşim ilişkilerine bağlı olarak geliştiği" şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu, ekonominin ahlaki son kertede belirlediği gibi bir sayılıya (varsayım) dayanmaktadır. Ancak ifadede yanlış olan şey, etik ilke ve kuralların hukuk kurallarından farklı olarak toplumsal tepkilerle oluştuğudur. Aslında etik ilke ve kurallar, her zaman hukukun asıl kaynaklarından olmuş, ona bir temel kazandırmışlardır. Yani hukuk kuralları zaten her zaman ahlak temeli üzerinde şekillenmektedirler. Bazen aykırı örnekler görölse de, yasaların incelenmesi, bu gerçeği her şekilde ortaya koyacaktır. Ancak günümüzdeki ahlaki bozulmaya karşı duyulan tepkiler, başka bir düzeyde etik oluşuma kaynaklık etmektedir. Özellikle sanayileşmenin getirdiği işbölümü ve uzmanlaşma, yirminci yüzyılın son on yıllarında meslek etiklerinin gelişimini etkilemiştir.

II.Mühendislik-Mimarlık Kurultayında belirlenen mesleki davranış ilkelerine gelince, burada da ortaya konulan ilkeler, belirli bir profesyonizm temelinde, daha çok etik bir kavram olarak sorumluluk kavramı çerçevesinde bütün boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu metinde, mühendis ve mimarların topluma, doğaya, çevreye, işveren ve müşteriye, mesleğe ve meslektaşına ve kendilerine karşı sorumlulukları irdelenmektedir. Bunun dışında yine kamu yararı ve ulusal çıkarların gözetilmesi gereği ön plana çıkmaktadır. Toplumsal yararın öne çıkarılması şeklindeki toplumsal ahlak görüşü Aydınlanma Felsefesinin kalıtdır. Profesyonizm anlamındaki mesleki sorumluluğun yanı sıra toplumsal sorumluluk ise geniş anlamda politik bir kavramdır. Mühendis ve mimarların bilim ve teknolojiyi insanlık yararına kullanmayı mesleğin temel ilkesi kabul etmesi ise yine pozitivist ve humanist bir yaklaşımın sonucudur. Yine TMMOB Mesleki Davranış İlkelerinin A-4. Maddesi hizmet üretimi ve yaşam boyunca uyulacak temel değerleri belirtmekte ve bunları adalet, eşitlik, özgürlük, dürüstlük, saygı olarak sıralamakta, hukuka uygunluğu üstün tutmaktadır.

Örgütsel davranış kurallarında belirtilen mühendis ve

mimarların mesleki, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri için örgütlü mücadeleyi önplanda tutması, yine bir meslek örgütünün aynı zamanda bir sivil toplum kuruluşu olduğunu da vurgulamaktadır. Toplumsal sorumluluklar başlığında belirtilen insan haklarına, barışa, demokrasiye ve topluma saygıyı öncelikli görerek ilişki geliştirme hususu da bunu tamamlayan bir unsurdur. Bu çerçevede din, dil, ırk, inanç, cinsiyet ve coğrafi ayırım gözötilmemesi hususu da yine insan haklarına saygıyı öngörürken, çevreye duyarlılık ve toplumun sağlıklı gelişmesi anlayışının da altı çizilmektedir.

Aynı metindeki d şikkının üçüncü maddesi ise, bilim etiğine değinmektedir. Burada belirtilen şey, mühendis ve mimarların kendilerinden istenen işin zararlı sonuçlar doğurup doğurmayacağı ile ilgilidir. Mühendislik bilimden beslenen bir alan olarak bilim etiğini de gözetmek zorundadır. İşte mühendisler de zararlı sonuçları olabilecek işlerde fikirlerini savunma ve bir tavır takınma davranışı içine girebileceklerdir. Bu bilim etiğinde de önemli bir unsurdur.

Ayrıca mesleki davranış ilkelerine uymayanlar hakkında yaptırım getirilmesi, yine baskılara rağmen etik ilkelere uygun davrananlara da bir ödöl sistemi konması da mesleki açıdan zorlayıcı ve teşvik edici olacaktır. Böylece mühendis ve mimarlar için hümanizm temeli üzerinde pozitivist (olgucu/bilimci) bir anlayışla getirilmiş bir meslek etiği ortaya konulmaktadır. Burada da daha çok bir sivil toplum örgütü olmanın bilinci ağır basmakta, bir "toplumsal güç" oluşturmanın ne anlama geldiği sorgulanmaktadır. Toplumumuzda mühendisler bilgi düzeyleri dolayısıyla toplumu da kavrayan bir bilinç düzeyine ulaştıklarından bu sonuç kaçınılmaz olmaktadır. İçte dönük olarak da profesyonelleşmenin gereğine işaret edilmekte ve ahlaki standartlar ele alınmaktadır. Metinde de yer yer belirtildiği gibi, genel ahlak anlayışlarına uyumlu

ya da kazanılması gereken davranış kalıplarının meslekte de sürdürülmesi gereğine işaret edilmektedir. Kuşkusuz ki özel hayatında ahlak kurallarına uymayanlar bunu işinde de sürdürülebilirler. Bu bakımdan asgari ölçüde meslek etiğinin normlarına uymak bile önem kazanmaktadır.

Çalışma etiği açısından bakıldığında, endüstri uygarlığının yükselişi, püriten (çalışmaya aşırı önem veren) anlayışın önem kazanmasını getirmiş; ancak son yıllarda postmodernizm ile birlikte hedonizm (hazcılık) ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu da bir tüketim kültürünün gelişmesiyle açıklanabilmektedir.

Şöyle diyor Veysel Bozkurt:

"Modern bir toplum yaratma projesi ile ortaya çıkan Cumhuriyet döneminde ... özellikle eğitim yoluyla püriten bir çalışma kültürü yaratma çabasına tanık oluyoruz. Örneğin, Atatürk'ün 'gençler sizden bir tek isteğim var, o da çalışmak' sözü bu çabayı çok veciz olarak ifade etmektedir. Nitekim Cumhuriyet tarihi boyunca da hep çok çalışma, çok tasarruf ve kaynakların akılcı kullanılması gibi daha seküler/püriten değerler sıkça işlenmiştir." (Veysel Bozkurt, s.57)

Veysel Bozkurt'a göre, ancak 80'lerden sonra bir anlayış değişikliği yaşanmış ve Türkiye'de modernleşmenin akılcı taşıyıcılığını mühendislerin temsil ettiği bir dönem ortaya çıkmıştır. Kültürel dönüşümle beraber, geçmişin çalışmayı, tasarrufu ön plana çıkaran anlayışının yerini alan yeni kültür, tüketimi de körüklemiş ve püritanizmden hedonizme bir geçiş yaşanmaya başlanmıştır.

İşte TMMOB'un hazırladığı metin de özünde bu çarpıklığı vurgulamakta ve yerinde ilkeler geliştirme çabaları içinde yer almaktadır.

Ülkemizde mühendislik etiği konusunda kuşkusuz başka çalışmalar da vardır. D.E.Ü. Çevre Mühendisliği Bölümü öğretim üyelerinden Prof.Dr. Aysen Müezzinoğlu, Bilim ve Etik,

¹ Günümüzde siyasette de etik yasa tasarısı gündemdedir. Oldukça geç kalınmış standartların ülkemizde de yaşama geçirilmesi sözkonusudur. Hediyeye konu da bunlardan biridir

Mühendislik Etiği ve Çevre Mühendisliğinde Etik konularındaki çalışmalarıyla buna örnektir. Müezzinoğlu, genel olarak mühendisliğin bir numaralı etik kuralı olarak çevre mühendisliğini de kapsayacak şekilde- mühendislerin mesleklerini icra ederken, toplumun güvenlik, sağlık ve refahını gözetmeleri olduğunu söyler (Aysen Müezzinoğlu, Çevre Mühendisliğinde Etik, s.14). Müezzinoğlu'na göre, meslekteki uygulamalarda çelişkili durumlarla karşılaşmaktadır. Bunlardan biri de iş ortamında hediye kabul etmekle ilgilidir. Hediyein rüşvet olup olmadığına bireysel olarak karar vermek ve ona göre kabul edip etmemek sözkonusu olmalıdır. Kuşkusuz bu konu, kamuda ve özel kesimde sıkça karşılaşılan¹ bir durumdur. Ve bazı durumlarda genel ahlak yargılarıyla, bazı durumlarda da kişilerin kendi hür vicdanlarıyla değerlendirme yapmalarını gerektirir.

Aysen Müezzinoğlu, özelde çevre mühendisliği alanındaki etik sorunlar hakkında da bazı örnekler vermektedir. Bunlardan biri, Bhopal faciasıdır.² Ve uluslar arası şirketlerin gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamalarına ilişkindir. 1984 yılında yaşanan bu çevre faciası, binlerce kişiyi etkilemiştir. Bir çevre faciası olmanın ötesinde, insanın değerine ilişkin bir sorun olarak çevre mühendislerinin sorumluluklarını da ilgilendirir.

Aysen Müezzinoğlu, insanlığın ortak geleceği ve küresel bir dünya için bir çevre mühendisliği etiğinden söz etmekte ve çevre mühendislerinin yalnızca yaşayan insanlar için değil, doğacak çocuklar açısından da önemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, mühendisin toplumun sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını korumasının önemine değinmektedir.

Genel olarak bakıldığında, ülkemizde hangi düşüncede

olursa olsun, mühendisler, toplumsal konulara biraz da meslekleri gereği- hep duyarlılık göstermiş insanlardır. Ve bunun böyle devam edeceği görülmektedir. Kısacası mühendisler, kendi alanlarının dışına çıkarak insan ve toplum mühendisliği alanında da söz sahibi olmak durumundadırlar...

KAYNAKÇA

1. Bozkurt, Veysel; Yeni Çalışma Etiği.
2. Cogito Dergisi, Çalışmak:Yorar (özel sayı),sayı: 12, 1997.
3. TMMOB-EMO Etik, Ahlak ve Mesleki Davranış İlkeleri-Tartışma Metin Taslağı, 2003 + II.Mühendislik-Mimarlık Kurultayı Kararları-Mesleki Davranış İlkeleri.
4. **Kuçuradi, İoanna**; "Etik ve Etikler"; Yay.Hz.Harun Tepe; Etik ve Meslek Etikleri; Türkiye Felsefe Kurumu Yayını;2000.
5. **Müezzinoğlu, Aysen**; "Mühendislikte Etik"; İMO Dergisi;Sayı:423;2003-1.
6. **Müezzinoğlu, Aysen**; "Çevre Mühendisliğinde Etik"; Çevre ve Mühendis Dergisi; Sayı:26;2004.
7. **Osmay,Nüvit**; İnsan Mühendisliği:Hayat Karşısında İnsan,Kendisi ve Çevresi; Atlas Paz.-Fahrettin Telsere Yay., Nisan 1994,5.Baskı.
8. **Tosun,Gülgen Erdoğan**; Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi; Alfa Yay.; İstanbul 2001.

² Bu örnek olay, Union Carbide firmasının Hindistan'ın Madhya-Pradesh eyaletinin başkenti Bhopal'de 1980 yılında kurulan pestisit üretim tesisinde yaşanmıştır. Konuya ilişkin etik tartışmasının özünde sanayileşmiş bir ülkeden gelişmekte olan bir ülkeye risk ihraç edilmesi vardır. Diğer taraftan, Bhopal'de kurulanın tıpatıp eşi olan bir tesisin ABD'de West Virginia'da güvenle çalışmasına karşılık, gelişmekte olan bir ülkede bir çevre faciası yaşanmıştır. (Aysen Müezzinoğlu, "Çevre Mühendisliğinde Etik", s.15)